

ADALÉKOK A CZIGÁNYOKRÓL SZÓLÓ IRODALOMHOZ.

Közli : **Tipray Tivadar.**

Az 1876. évi szeptember hóban Budapesten tartott embertani és őstörténelmi VIII. nemzetközi congressus egyik ülésén a cigányok eredetéről, Európába vándorlásuk idejének meghatározásáról és általában történetök homályos részeinek felderítéséről folyt a vita. Minthogy azonban ezen alkalommal, valamint már egyébkor a tudósok véleményei mindezen pontokra nézve igen szétágaztak a gyűlés azon óhajtást fejezte ki, vajha mind azon adatok, melyek a különböző országokban tartózkodó cigányok történetére, nyelvére, szokásaira, műveltségök állapotaira vonatkoznak, mielőbb egybegyűjtetnének és feldolgoztatnának, hogy ily módon lehetőségessé váljék, ezen különben is érdekes fajról és történetéről magunknak minél teljesebb képet alkotni. És ezen óhajtás teljesítésére, különösen a congressus magyar tagjai hívtak fel, mely megbízást azok magokra is vállalták.

Ezen feladat megoldásához mi is hozzá akarván járulni, nem tartottuk fölöslegesnek mindazt összegyűjteni és közzétenni, mit a magyar és külföldi tudósok részint önálló művekben, részint pedig folyóiratokban a legrégibb időktől fogva egészen a mai napig a cigányokról írtak, a mennyiben azt a rendelkezésünkre állt anyag megengedte.

Ki valaha egyes tárgyakra vonatkozó könyvészeti adatok összegyűjtésével foglalkozott, legjobban tudja, miszerint egyes tárgyról egyszerre teljes könyvészetet adni, a legjobb igyekvés mellett is lehetetlen, azért mi is, belátván könyvészeti adalékaink hiányosságát, mindenkor köszönettel fogjuk a netalán hibásan közlött címeknek helyreigazítását vagy kiegészítését venni, különösen pedig oly helyreigazításokat, melyek a magyarországi cigányokra és történetükre vonatkoznak.

Mert míg a külföldi cigányok viszonyairól, aránylag véve, elég tekintélyes irodalom létezik, a mieinkkel az irodalom kevésbé foglalkozott. Csak újabb időben kezdik mind magyar, mind külföldi tudósok a magyarországi cigányok nyelvét és egyes szójárásait kutatni, azok közmondásait és meséit összegyűjteni; így Bataillard Pál, Miklosich Ferencz, Müller Frigyes, Bornemisza, Ihnátkó, Garami és mások. Jóllehet már a mult században Molnár, és a jelennek elején Enessey György a magyarországi cigányokkal és azok nyelvével foglalkoztak; de kutatásaik a tudományra nézve kevés becsessel bírnak, minthogy egészen téves szempontokból indultak ki.

A nyomtatásban megjelent cigány nyelvtanokon kívül néhány kiadatlanról is van tudomásunk; ilyen: Fáy András kis cigány szótára és nyelvтана, melyről, vajjon hol létezik? tudomást szereznünk nem sikerült. 1827-ben zalamegyei Gelje nevű helységben ismeretlen szerzőtől készült nyelv- és mondattan, jelenleg a M. Tud. Akadémia kéziratárának tulajdona, Ipolysághi Balogh J. szótára és végre Garami Rikárd fővárosi reáliskolai tanár a magyar (rumi) cigányok szójárását követő nyelvтана.

Pott, Miklosich és Bataillard összeállításait a cigányokkal foglalkozó művekről útbaigazításul lelkiismeretesen felhasználtuk ugyan, de mindenütt oda törekedtünk, hogy, a mennyire lehetséges volt, magukat a közlött műveket tekinthessük, mely műveket kimutatásunkban csillaggal is megjeleltünk, a csillag nélküli címeket ellenben csak más művekben idézve találtuk, és így azok helyes könyvészeti közléseért felelősséget nem vállalhatunk. Helyén találjuk itt Rómer Flóris kanonok, id. Szinnyi József egyetemi hely. könyvtár-igazgató és Garami Rikárd fővárosi reáliskolai tanár uraknak köszönetünket kifejezni azon szíves útbaigazításokért, melyekkel minket jelen összeállításnál támogattak.

Összeállításunkat három részre osztjuk. Az elsőben oly dolgozatok foglaltatnak, melyek a cigány-fajról általán szólóknak; a másodikban azokról, melyek a magyarországi cigányokat tárgyalják, vagy azokról figyelembe veendő adatokat közölnek; a harmadikban végre azokról, melyek a többi országokban élő cigány népekre vonatkoznak.

A) A cigányokról általában szóló dolgozatok.

*Ascoli G. J. Zigeunerisches. Besonders auch als nachtrag zu dem Pott'schen werke: »Die Zigeuner in Europa und Asien.« Halle 1865. 8-r. VIII, 178 l.

Bataillard Paul. De l'apparition et de la dispersion des Bohémiens en Europe. Bibliothèque de l'École des Chartes. V. 438—475. 521—539. Paris. 1843, 1844. Nouvelles recherches. Troisième Série. Tome premier. 14—55. Paris. 1849.

***Bataillard Paul.** De l'apparition et de la dispersion des Bohémiens en Europe. Extrait de la Bibliothèque de l'Écoles des Chartes année 1844. Paris. 1844. 8-r. 69 l. (Különnyomat.)

***Bataillard Paul.** Nouvelles recherches sur l'apparition des Bohémiens en Europe (particulièrement dans l'Europe orientale, avec un appendice sur l'arrivée de dix ou douze Louri, Zuth ou Djatt en Perse entre les années 420—440.) Extrait de la Bibliothèque de l'École des Chartes, année, 1849. Paris. 8-r. 48 l. (Különnyomat.)

Bataillard Paul. Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale. (Revue critique, nos 171 et 181, t. 2. de la 5e année (1870—1871). Paris. 1871. 8-r. 191—218. 277—323 l.)

***Bataillard Paul.** Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale. Extraits de la Revue critique, nos 171 et 181, t. 2 de la 5e année (1870—1871) p. 191—218 et 277—323. Paris. 1872 8-r. 2, 80 l. (Különnyomat.)

***Bataillard Paul.** Notes et questions sur les Bohémiens en Algérie. Extrait des bulletins de la société d'anthropologie de Paris, séance du 17 juillet 1875. Paris. 1875. 8-r. 21 l. (Különnyomat.)

***Bataillard Paul.** Sur les origines des Bohémiens ou Tsiganes avec l'explication du nom Tsigane. Lettre à la Revue critique. Extrait de la Revue critique nos des 25 septembre, 2 et 9 octobre 1875. Paris. 1875. 8-r. 31 l. (Különnyomat.)

***Bataillard Paul.** Sur les origines des Bohémiens ou Tsiganes. Les Tsiganes de l'âge du bronze études a faire sur les Bohémiens actuels. Extrait des bulletins de la société d'Anthropologie de Paris seances des 18 novembre et 2 décembre 1875. Paris. 1876. 8-r. 48 l. (Különnyomat.)

***Bataillard Paul.** Pour servir d'introduction à la question de l'importation du bronze dans le nord et l'occident de l'Europe par les Tsiganes. (Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques Compte-Rendu de la huitième session a Budapest. 1876. Premier Volume. Budapest. 1877. 321—384 l.)

Baudrimont A. Vocabulaire de la langue des Bohémiens habitant les pays basques Français. Extrait des Actes de l'Académie Impériale des Sciences, Belles-Lettres et Arts de Bordeaux. Bordeaux. 1862. 8-r. 40 l. (Különnyomat.)

Beschreibung des chursächsischen allgemeinen Zucht-, Waysen- und Armenhauses zu Waldheim. Auf Befehl einer hohen Commission zum Druck übergeben, auch bei dieser neuen Auflage mit einem Rothwelschen und Zigeunerischen Lexico u s w vermehret. Erste und Zweyte Nachricht. Dresden und Leipzig. 1726. 8-r.

***Beytrag** zur Rottwellischen Grammatik oder Wörterbuch von der Zigeunersprache. Frankfurt und Leipzig. 1755. 8-r. 39 l.

***Bischoff Ferdinand.** Deutsch-Zigeunerisches Wörterbuch. Ilmenau. 1827. 8-r. XII, 112 l.

Borek, Le baron de, Mémoire historique sur le peuple nomade appelé Bohémien. Oeuvres diverses. Paris. 1802.

Borde Andrew. The Fyrst Boke of the Introduction of Knowledge made by A. B. of Physycke Doctor. A Comdyous Regyment or A Dyetary of Helth made in Mountpyllier, compyled by Andrewe Borde. Barnes in the Defence of the Berde: a Treatyse made, answerynge the Treatyse of Borde vpon Berdes. Edited, with a life of Andrew Boorde, and large extracts from his Breuyary, by F. J. Furnivall. London. 1870. (Borde 1542-ben írta főmunkáját és közölt benne számos cigány mondatokat.)

Bugge Soptus. Vermischtes aus der Sprache der Zigeuner. (Kuhn und Schleicher. Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung. 1857. I. 139—155 lap.)

***Camerarius Philippus.** Operae horarum subcisivarum, sive Meditationes historicae, auctiores quam antea editae. Centuria Prima-Altera. Francofurti. 1602—06. 4-r. 2, 474, 56 és 24, 391, 52 l. (Az első rész 95—97. lapjain és a második rész 298. lapján szerző a cigányokról szól.)

Collectanea Curiosa, theologica et historica. Oder: Eine nützliche Sammlung Satyrischer Straff-Schriften, Von vortrefflichen Männern, ehemals einzeln heraus gegeben, nun aber wegen ihrer grossen Nutzbarkeit, abermahls von neuen aufgeleget und zusammen gedruckt. Leipzig und Franckfurth. 1735. 8-r. 24, 816 l. (Das 21. Tractätlein: Historische und Politische Beschreibung der so genannten Zygeuner. 799—816 l.)

Danilowicz J. Ocyganach wiadomośc historyczna. Wilno. 1824. 8-r. (Oroszul.)

Domeny de Rienzi G. De l'origine des Tzengaris. (Revue encyclopédique. Paris. 1832. Novembre. 365—373 l.)

Dorph N. V. Rotvaelck Lexicon. Vilborg. 1824.

Fant Erich M. Dissertatio. Observationes historiam Zigeunerorum illustrantes. Upsala. 1791. (Fant Rabenius név alatt is előfordul.)

Freitag Gustav. Die Zigeuner und ihre Sprache. (Die Grenzboten. Leipzig. 1852. 496—497 l.)

***Fritschius Ahasverus,** Diatribe historico-politica de Zygeunorum origine, vita ac moribus. Jenae. 1660. 4-r. 24 l.

***Gesnerus Conradus.** Mithridates. De differentiis linquarvm tm veterum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt. Tigvri. 1555. Kis 8-r. 4, 156 l. és 1 tábla. (A 73—77. lapokon »rotwellsche« [czigány] szavak.)

Giancarli Gigio Arthemio (Rhodigino). La Cingana. Mantua. 1546. (Szinjáték, első kiadás. Későbbi Velence. 1550. Libri állítása szerint, a cigány nyelv ezen vigjátékban legelőször fordul elő egyes szavakban;

Ascoli »Zigeunerisches« című művének 123. lapján azonban kimutatja, miszerint ezen szavak korántsem cigányszavak, hanem vulgararab szavak.)

Goeje J. Býdrage tot de Geschiedenis der Zigeuners. Amsterdam. 1875. 8-r. 25 l.

***Graffunder.** Über die Sprache der Zigeuner. Eine grammatische Skizze. Erfurt. 1835. 4-r. 60 l.

***Grammatik,** Rotwellsche, oder Sprachkunst, das ist: Anweisung wie man diese Sprache in wenig Stunden erlernen, reden, und verstehen möge. Nebst einigen Historischen Nachahmungen, durch welche ein Anfänger desto eher zur Vollkommenheit gelangen kan. Frankfurt am Mayn. 1755. 8-r. 6, 72 l.

Gräberg de Hemsö. Doutes et conjectures sur les Bohémiens et leur première apparation en Europe. (Academia di Torino. 1813. 17—40 l)

***Grellmann H. M. G.** Die Zigeuner. Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa nebst ihrem Ursprunge. Dessau und Leipzig. 1783. 8-r. 274 l. (Ezen munka francia fordításban is megjelent, először 1787-ben Párisban és Metzben, másodsor 1810-ben Párisban, Mr. le B. de B. [Bock] által fordítva)

***Grellmann H. M. G.** Historischer Versuch über die Zigeuner, betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa und dessen Ursprung. Zweite, viel veränderte und vermehrte Auflage. Göttingen. 1787. 8-r. XVI, 358, 10 l.

Grellmann H. M. G. Über den Ursprung der Zigeuner. (Schlötzer: Staatsanzeiger. Heft XVI. 440 l.)

Harriot J. Staples. Observations on the oriental origin of the Romnichal, or tribe miscalled Gypsey and Bohemian (Transactions of the Royal Asiatic Society. London. 1830. II. 518—558 l.)

***Hasse Johann Gottfr.** Zigeuner im Herodot oder neue Aufschlüsse über die ältere Zigeuner-Geschichte aus griechischen Schriftstellern. Königsberg 1803. kis 8-r. 46 l.

Heister C. v. Ethnographische und geschichtliche Notizen über die Zigeuner. (Archiv für vaterländische Interessen oder Preussische Provinzialblätter. Herausgegeben von O. W. L. Richter. Neue Folge. 1842. 1. oder Juli Heft. Königsberg. 25—59. lapokon)

Heister C. v. Ethnographische und geschichtliche Notizen über die Zigeuner. Königsberg. 1842. 8-r. (Különnyomat.)

Hervas Laur. Vocabolario poligloto. Cesena. 1787. 4-r. (A 120—125. lapokon cigány szavak is fordulnak elő, szerző azonban tévedésből az olasz tolvajnyelvet is cigánynak tartja.)

Hopf C. Die Einwanderung der Zigeuner in Europa. Gotha. 1870. kis 8-r. 47 l.

Horky. Zur Geschichte der Zigeuner. (Brünner Wochenblatt. 1824. Nr. 6., 9.)

Hoyland J. Historical survey of the customs eet. of the Gypseys. York. 1816.

Hoyland. Historical survey of Gypsies. London. 1832. 8-r.

***Jordan M.** Histoire de la vie et des ouvrages de Mr. la Croze. Avec des remarques de cet auteur sur divers sujets. Première-seconde partie. Amsterdam. 1741. 8-r. 2 kötet. 2, 240, 2, 241—337 l. (A 2. kötet 310. lapján cigány szavak fordulnak elő.)

Kindler J. P. Interessante Mittheilungen über die Zigeuner. Nürnberg. 1831. 8-r.

Leist A. Die Sprache der Zigeuner. Nach eigener Erforschung. (Ausland. 1864. 880—884. l.)

Liebich R. Die Zigeuner in ihrem Wesen und ihrer Sprache. Leipzig. 1863.

***Ludolphus vel Leutholf Job.** Ad suam historiam aethiopicam antehac editam Commentarius. Francofurti ad Moenum. 1691. 2-r. 634 l. (A 214 lapon szerző a cigányokról szól és cigány szavakat közöl.)

Marsden W. Observations on the language of the people commonly called Gypseys. In a letter to Joseph Banks. (Archaeologia or Miscellaneous tracts relating to Antiquity published by the Soc. of Antiquaries of London. London. 1785. 4-r. VII. kötet. 382—386. lapokon.)

***Miklosich Franz.** Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's. I—VIII. (Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. XXI—XVII. Band. Wien. 1872—1876 4-r. 7 kötet.

***Miklosich Franz.** Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's. I—VIII. Wien. 1872—77. 4-r. 8 füzet. 56; 84; 2, 46; 2, 68; 70; 68; 89; 110 l. (Különnyomat.)

***Miklosich Franz.** Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. I—II—III. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. 77, 84 Band Wien. 1874—76. 8-r. 2 kötet.

***Miklosich Franz.** Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. I—II—III. Wien. 1874—76. 8-r. 2 füzet. 36 l. és 30 l. Különnyomat.

Narbutt Théod. Rys historyczny ludu Cyganskiego. Wilno. 1830 8-r. 176 l.

***Obermüller Wilhelm.** Die Abstammung der Magyaren mit einer Einleitung über die keltischen Wanderungen und die heutigen europäischen Völker, nebst einem Anhang über die Herkunft der Zigeuner und Rothhäute (Die beiden ersten Abhandlungen sind Sonder-Abdrücke aus den Mittheilungen der Wiener geographischen Gesellschaft. Wien 1872. 8-r. 55 l. (Második kiadás: 1877.)

***Obermüller Wilhelm.** Die Herkunft der Sekler und die atlantidisch-indische oder Zigeuner-Race. Separatabdruck aus dem 52. u. 53. Hefte der »Oesterreichischen Wochenschrift für Wissenschaft und Kunst« vom Monat December 1872. Wien. 8-r. 19 l.

***Parte Presa nell' eccellentiss Consiglio die Pregadi 1558.** 15. Luglio, et 1588. 14. Settembre. In Materia de Cingani. Stampata per Antonio Pinelli, Stampator Du'cale. 4-r. 4 l.

Passa Joubert de. Essai historique sur les Gitanos. (Annales des Voyages. Paris 827. XXXIII 289—362 l.)

***Pott A F.** Die Zigeuner in Europa und Asien. Ethnographisch-linguistische Untersuchung, vornehmlich ihrer Herkunft und Sprache, nach gedruckten und ungedruckten Quellen. Halle. 1844—45. 2 kötet 8-r. XVI, 416 és IV, 540 l.

Pott A F. Über die Zigeuner. (Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft. III. 321—335 l. — Neueste Beiträge zur Kenntniss der Zigeuner und ihrer Sprache. VII. 389—399 l.)

***Predari Francesco.** Origine e vicende dei Zingari con documenti intorno le speciali loro proprietà fisiche e morali, la loro religione, i loro usi e costumi, le loro arti e le attuali loro condizioni politiche e civili in Asia, Africa ed Europa con un saggio di gramatica e di vocabolario dell' arcano loro linguaggio. Milano. 1841. 8-r. czímkép, XII, 274, 1 l.

Puchmayer A. J. Románi Cib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner-Sprache nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantyrka oder die Czechische Diebesprache. Prag. 1821. 8-r. 88 l.

Raper M. Dissertation on the Gypsies, being an historical enquiry Concerning the manner of life, oeconomy, customs and conditions of the people in Europe and their origin. London. 1787. 4-r.

Roberts S. The Gypsies, their origin, continuance and destination as clearly foretold in the prophecies of Isaih, Jeremiah and Ezekiel. London. 1836 8-r.

Rösler R. Zur Frage von dem ältesten Auftreten der Zigeuner in Europa. (Ausland. 1872. 406 l.)

***Rüdiger J. C. C.** Neuester Zuwachs der Sprachkunde. 1. Stück. Halle. 1782. 8-r. 2, 118 l. Ugyanaz. 1. Stück. Neue Auflage. Halle. 1796. (A 37—84. lapokon a czigány nyelvhez adalékokat szolgáltat szerző.)

***Sabbathier.** Characteristisches Völkerlexicon oder Sitten- und Völkergebräuche der neuesten Zeiten. Nach dem Französischen. Bayreuth. 1778. 8-r. VIII, 590, 2 l.

Simson W. A history of the Gypsies with specimens of the Gypsey language. London. 1865. 8-r. 262 l.

Smart Bath C. The dialect of the Gypsies. Berlin. 1863. 8-r.

Sprengler F. R. Dissertatio historico-iuridica de Cinganis sive Zigeunis. Lugduni Batavorum. 1839. 8-r.

***Tetzner Th.** Geschichte der Zigeuner, ihre Herkunft, Natur und Art. Weimar und Ilmenau. 1835. 8-r. X, 142 l.

***Thomasius Jacobus.** Dissertatio philosophica de Cingaris. In disputationem proposita Lipsiae anno 1652. Nunc recusa anno 1671. Lipsiae. (1671.) 4-r. 22 l.

***Thomasius Jacobus.** Dissertatio philosophica de Cingaris in disputationem proposita Lipsiae anno 1652. Nunc recusa anno 1671. Lipsiae. 1677. 4-r. 24 l.

***Thomasius Jacobus.** Gründliche historische Nachricht von denen Zi-

geunern. Aus dem Lateinischen in das Teutsche übersetzt. Franckfurt und Leipzig. 1748. 8-r. czímkép, 63 l.

***Tractätlein**, Zwei nützliche. Das Erste: Wunderliche und wahrhaftige Beschreibung der Cingaren oder Ziegeuner u. s. w. Das Andere: Von den rechten natürlichen Tartern, welche ihren Ursprung von den alten Völkern den Scyten haben. In Druck gegeben von C. B. L. M. V. R. s. l. 1664. 4-r. 24 l.

Vulcanius Bonaventura. De literis et lingua Getarum seu Gothorum; item de notis Lombardicis, quibus accesserunt specimina variarum linguarum ect. Lugduni Bataworum. 1597. 8-r. 110 l. (A 102—105. lapok a cigány nyelvre vonatkoznak.)

(**Wratislaw**, Graf von Mitrovic, **Rudolf**). Versuch einer Darstellung der Lebensweise, Herkunft und Sprache der Zigeuner im Allgemeinen und der in Oesterreich lebenden Zigeuner insbesondere. Als Manuscript gedruckt. Prag. 1868. 8-r 168 l.

Zigeuner, Dic, in Europa. (Hannov. Magazin. 1841. Nr. 40., 62.)

B) A magyarországi cigányokról szóló dolgozatok.

***Abel Jenő**. Czigány nyelvtan. Írta Ihnatko György. Birálta H. O. jel alatt A. J. (Egyetemes Philologiai Közöny 1. folyam. 1877. 8. füzet. 393—397. lapokon.)

***Anzeigen** aus sämtlichen k. k. Erbländern. V., VI. Wien 1775., 1776. 4-r. (V. Von dem heutigen Zustande, sonderbaren Sitten und Lebensart, wie auch von denen übrigen Eigenschaften und Umständen der Zigeuner in Ungarn. 159 l. VI. Zigeunerische Wörter nebst ihrer Bedeutung. 94. l. Das Vaterunser zigeunerisch. 95. l.)

***Ballagi Aladár**. A cigányok vallásáról. (Vasárnapi Ujság. 1877. XXIV. évfolyam. 37, 38. sz. 585—586, 601—602 l.)

Balogh Jancsi (Ipolysági). Legelső cigány imádságok, a melly (?) mind a két magyar hazában lévő cigány nemzet számára fordította J. B. J. nemzeti zenekarigazgató. Esztergam. 1850. 8-r. 8 levél. (Igen ritka.)

***Bartalus István**. A cigány és viszonya zenénkhez. Első—Harmadik Közlemény. (Budapesti Szemle. Uj folyam. 3—4. kötet. Pest. 1865—66. 8-r. 3. köt. 107—119, 290—308 l., 4. kötet 35—73 l.)

Beiträge zur Ethnographie Siebenbürgens. (Vaterländische Blätter. 1811. 349., 359., 363, 377 l.)

***Bornemisza János**. A cigány nyelv elemei. (Új Magyar Múzeum. Harmadik folyam. 1853. 2. kötet. Pest. 8-r. 83—122 l.)

***Bornemisza János**. A cigány nyelv' elemei. Olvstatott a' magyar academiában május 15. és jul. 10. 1852. Pest. 1853. 8-r. 42 l. (Külön kiadás, mely nagy ritkasága miatt alig ismeretes. A szerző valódi neve Breznik János, jelenleg tanár a selmeczi ev. lyceumban.)

***Brassai Sámuel**. Magyar- vagy Czigány-Zene? Elmefuttatás Liszt Ferencz »Czigányokról« írt könyve felett. Kolozsvár. 1860. 8-r. 4, 56 l.

***Bright Richard.** Travels from Vienna through Lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the Congress, in the year 1814. Edinburg. 1818. 4-r. XVIII, 642, CII l. (Magyarországi cigányokra vonatkozó adatokat tartalmaz.)

***Brückmann.** Von den Zigeunern und ihrer Lebensart in Ungarn. (Sammlung. Breslau. 33. Th. 69. és következő lapokon.)

***Caronni F. Caronni** in Dacia. Mie osservazioni locali, nazionali, anti-quarie sui Valacchi specialmente e Zingari Transilvani. Milano. 1822.

***Croneberg Georg Friedrich.** Fragment aus dem Tagebuch meiner Reise. Das Dorf Pered. (Patriotisches Wochenblatt für Ungern. Herausgegeben von Johann Karl Lübeck. 1804. Monat Mai Nr. 22. Pest. 8-r. 209—220. l.)

***Usontosí János.** Adalék a magyarországi cigányok történetéhez. (Századok. 1877. V. Füzet. Május 8-r. 454.—456. l.)

***Enessei Görgy.** A tzigány nemzetnek igazi eredete, nyelve, története; most leg-először hoszas feledékenységből világosságra hozattak, és rëndben szedettek E. G. Nagy-Györ vidéki Magyar által. Komárom. 1798. 8-r. 39 l.

***Enessei György.** A' tzigány nyelvrül toldalék. E. G. Nagy-Györ vidéki magyar által. (Györ.) 1800. 8-r. 31 l.

***Fándly Georgius.** Compendiata historia gentis Slavac Georgii Papáneck, de regno regibusque slavorum. Quam compendiavit G. F. Adnexis disputabilibus historicis quaestionibus, additisque notis, similes materias indicantibus, in vetustissimo Magnae Moraviae situ, Georgii Szklenar. Tyrnaviae. 1793. 8-r. (280—286. lapokon: de postrema in Europa natione Zingarica.)

***Gerando A. de.** La Transylvanie et ses habitants. Paris. 1845. 8-r. 2 kötet. XII, 427 l. és IV, 403 l. és számos kép. (Az erdélyi cigányokra vonatkozó adatokat szerző az első kötet 179—196. lapjain közli.)

***Griselini Franz.** Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte. Wien. 1779. 4-r. 2 rész. 4, 301, és 4, 135 l. és VIII tábla. (Különösen az 1. rész 197—212. lapjain szól szerző a délmagyarországi cigányokról.)

***Heinrich Gustav.** Die Sprache der Zigeuner. (Pester Lloyd 1877. Nr. 146. Reggeli lap.)

***Heinrich Gustav.** Eine Grammatik der Zigeunersprache, (Magazin für die Literatur des Auslandes. 1877. Nr. 21. 320. l.)

Heuffer L. R. v. Zigeunerisches Wörterverzeichnis, 1850 einem Zigeuner in Hermannstadt abgefragt. (Mittheilungen d. k. k. geographischen Gesellschaft. Wien. 1858. II. 50—52. l.)

***Holéczy.** Nyomozások a' Czigányokról. (Tudományos Gyűjtemény. 1830. 14. esztendői folyamata. 6. kötet. 77—96. l.)

***Ihnátko György.** Czigány nyelvtan. Losonc. 1877. 8-r. 104, 2 l. (Bírálatok: L. Ábel Jenő, Heinrich Gusztáv.)

Liszt François. Les Bohémiens et leur musique en Hongrie. Paris. 1859. 8-r.

***Liszt Ferencz.** A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon. Pest. 1861. 8-r. 2, 328 l.

***Mennyei József.** A cigányfaj Magyarországon. (Tanodai Lapok. Pest. 1856. 4-r. 7—8. sz. 61—63, 69—70. l.)

***Molnár.** Specimen linguae czingaricae. Debrecini. 1798. 8-r (A könyv igen ritka, a budapesti nyilvános könyvtárak egyikében sem található.)

***Müller Friedrich.** Beiträge zur Kenntniss der Rom-Sprache. I—II. (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. Wien. 8-r. 61. Band. 1869. 149—206. I 70. Band. 1872. 85—100. l. (Magyar és cseh cigány mesék és dalok.)

***Szmodics János.** A' cigán nyelvnek némelly tulajdonságai több más nyelvekéhez képest. (Tudománytár. 9. kötet. Buda. 1836. 8-r. 47—59. l.)

***Toppeltinus Laurentius de Medgyes.** Origines et occasus Transsylvaniae seu ervtae nationes Transsylvaniae, carumque vltimi temporis Revolutiones Historicá narratione breviter comprehensae. Lugduni. 1667. 12-r. 22, 242, 20 l. és számos képpel. (55—60. lapokon szerző a cigányokról szól)

***Tzigányokról való Historia,** mellynek első részében leíratattik a' Tzigány Nemzetnek eredete, régisége sat: Második Részében elő-adattatik egy nevezetes Példában, minémü pompás tzeremóniával élnék sat. Hely- és év nélkül. 8-r. 8 l.

***Tzigányok végső veszedelme rövid historiája** versekben. Nyomtattott ebben az esztendőben. Hely- és év nélkül. 8-r. 4 l.

C) A többi országokban élő cigányokról szóló dolgozatok.

Bernard H. Moeurs des Bohémiens de la Moldavie et de la Valachie. Paris. 1869. 8-r. 68 l. (L. Birálatát: »Revue critique Paris. 1870. 28. mai.«)

Biestler und Kraus. Über die Zigeuner, besonders im Königreiche Preussen und von ihrer Sprache. (Berliner Monatsschrift. 1793. 21. kötet februar 108—166. l. és april 360—393. lapokon.)

Bliher Sten. Viborg Amt beskrevet. Kjöbenhavn. 1839.

Boehlingk Otto. Mélanges asiat. St.-Petersbourg. 1852.

Böhlingk Otto. Über die Sprache der Zigeuner in Russland. (Bulletin de la classe historico-philologique. St.-Petersbourg. 1853. X. l. 161. l.)

Borov. Cygane Etnografičeska očerka. (»Cistalište« című konstantinápolyi bolgár lap. 1870. 6. sz.)

Borrov George. Embéo e Majoró Lucas. Brotoboro randado andré la chipe griège, acána chibado andré o Romanó, ó chipe es Zinceales de Sesé. El Evangelio segun S. Lucas traducido al Romaní, ó dialecto de los Gitanos de Espana. 1837. k. 8-r. 177 l.

Borrow G. The Zincali; or, an account of the Gypsies of Spain. With an original collection of their songs and poetry, and a copious dictionary of their language. London. 1841. 2 vol. 8-r. (Diefenbach Lőrincz kimerítő bírálatot, a mű terjedelmes kivonatával együtt, a következő folyóiratokban közölt: »Berliner Jahrbuch für wissenschaftliche Kritik.« 1842.

März. Nr. 46—50, 367—396 l. és »Ergänzungsblatt der Allgemeinen Literatur-Zeitung.« 1842. Aug. Nr. 68—70.)

Forrow G. The Zincali. An account of the Gypsies of Spain. New edition. London. 1861

Bryant J. Collection on the Zingara, or Gypsey language. Transmitted to O. Salisbry Brereton in a letter from the Rev. Dr. Douglas. (Archaeologia or Miscellaneous tracts relating to Antiquity published by the Soc. of Antiquaries of London. London. 1785. VII. köt. 4-r. 387—395. l. Coz angol paptól Bryant ezen gyűjteményéhez 17 magyarországi cigányszó van mellékelve.)

Campuzano R. Origen, usos y costumbres de los Gitanos, y diccionario de su dialecto. II. edicion. Madrid. 1851.

Cruzillo E. Vocabulario del dialecto Gitano. Madrid. 1844.

Cyganie w królestwie polskim. (Dodatek Gazeta Lwowska 1851. 14. 15.)

Czacki T. O cyganach. III. 285—304. l. (Dziela. Poznań. 1844, 45. 3 vol.)

Diccionario del dialecto Gitano. Origen y costumbres de los Gitanos. Contiene mas de 4500 voces. Por A. de C. Barcelona. 1851.

Dirks J. Geschiedkundige ondersoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiërs in de Noordelijke Nederlanden. Utrecht. 1850. 8-r. VIII, 160 l.

Dorph N. V. De jydskse Zigeunere og en rotvaelsk Ordbog. Kjöbenhavn. 1837. 8-r. 46 l. (E mü kimerítő bírálatát közölte Henrichsen a »Maanedskrift for Literatur« ezimű folyóiratban. XVIII. kötet. 1837.)

Dyrlund. Tater-og Natmandsfolk i Danmark betragtede med Hensyn til Samfundsforholdene i det Hele. Kjöbenhavn. 1872.

D'Elvert Chr. Zur Geschichte der Zigeuner in Mähren und Schlesien. (Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Brünn. 1859. XII. kötet. 110—144 l.)

Etzel A. v. Vagabondenthum und Wanderleben in Norwegen. Berlin. 1870. (Sundt Eilert műve után.)

Födisch J. E. Böhmische Zigeuner. (Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. IV. Jahrgang. Prag. 1866. 202—209. l.)

Grabb James. The Gipsies Advocate, Obs. on the origin, char., manners and habits of the Engl. Gipsies. London. s. a. (Sem Pott, sem Miklosich nem látták ezen művet, Pott csak Sprengler után közli hézagosa ezimét.)

Hamlin Cyrus. Memoir on the language of the Gypsies as now used in Turkish Empire. (Journal of the American Orient. Society. Vol. VII. 1861. New Haven. 1862. 8-r. 128. lapon)

Jamenez D. A. Vocabulario del dialecto Jitano con cerca de 3000 palabras. Sevilla. 1846. — II. Edition. Sevilla. 1853.

Irvine. On the similitude between the Gypsey and Hindostani languages. (Transactions of the Literary Society of Bombay. 1819. 4-r. II. köt. 53—66. lapokon.)

Kogalnitschan M. de. Esquisse sur l' histoire, les moeurs et la langue des Cigains, suivie d'un recueil de sept cent mots Cigains. Berlin. 1837. 8-r.

***Kogalnitschan Michael von.** Skizze einer Geschichte der Zigeuner, ihrer Sitten und ihrer Sprache, nebst einem kleinen Wörterbuche dieser Sprache. Aus dem Französischen übersetzt und mit Anmerkungen und Zusätzen begleitet von Fr. Casca. Stuttgart. 1840. 8-r. IV, 71 l.

Mayo Francisco de Sales. El Gitanismo. Historia, costumbres y dialecto de los Gitanos. Con un epitome de gramática Gitana, primer estudio filológico publicado hasta el dia, y un diccionario caló-castellano. Por Francisco Quindale. Novisima edicion. Madrid. 1870.

Michel Francisque. Le pays basque. Paris. 1857. (Les Bohémiens du pays basque. 128—146. l.)

Newbold. The Gypsies of Egypt. (The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. London. 1856. XVI. köt. 285—312. l.)

Paspati A. G. Memoir on the language of the Gypsies, as now used in the Turkish empire. (Journal of the American Oriental Society. Newhaven. 1862. VII. 143—270. l.)

***Paspati A. G.** Études sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinople. 1870. 8-r. 652 l. (Bailey János 'Eglington ezen műről kimerítő bírálatot közölt ezen című folyóiratban: »Owen's College Magazine«, nro de janvier. 1871.)

***Peysounel.** Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares, qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin. Paris. 1765. 4-r. czímkép, XLIV, 364 l. és számos térképpel és képpel. (A 109—111. lapokon szerző a cigányokról szól.)

Poissonier. Les esclaves tsiganes des principautés danubiennes. Paris. 1855. 8-r. 64 l.

Possart P. A. F. K. Das Fürstenthum Serbien, seine Bewohner, deren Sitten und Gebräuche. Darmstadt 1837. (A 106—113. lapokon adalékok a szerb cigányok nyelvére vonatkozólag.)

Pott A. F. Über die Sprache der Zigeuner in Syrien. (Höfer's Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache. Berlin. 1846. I. 175—186. l.)

Pottinger H. Travels in Beloochistan and Sinde. London. 1816. 8-r. (Loorecs 152—154. lapokon.)

Pottinger H. Reise durch Beludschistan und Sinde. (Bibliothek, neue, der wichtigsten Reisebeschreibungen. Weimar. 1817. 8-r. 12. köt.)

Richardson D. An Account of the Bazeegurs, a sect commonly called Nuts. (Asiatic Researches. London. 1803. VII. 451—479. l. Ugyanez németül következő művekben: Baumgärtner: Magazin über Asien. Heft II. 69. lapon, és Ehrmann: Beiträge zur Kunde von Indien. I. 334. lapon.)

Rosenberg oder die im preussischen Staate entdeckte Zigeuner Verschwörung. (Denkwürdigkeiten der preussischen Staaten. 1802. Juni.)

Serwatowski H. O cyganach w Galicyi. (Przeglad pozanski. 1851. XIII, 412. l.)

Setzen U. Jasper. Reisen durch Syrien, Palaestina, Phönicien, die Transjordanländer, Arabia Petraea und Unter-Aegypten. Berlin. 1854. (II. Wörterverzeichnis aus der Sprache der Zigeuner Syriens. 184 - 189. l.)

Sloet. Bijdrage tot de geschiedenis der »Heidenen« in Gelderland. (Bijdrage tot de vaderl. geschied. 1847. V, 93 l.)

Smart et Crofton. The dialect of the English Gypsies. London. 1875. 8-r. XXIII, 302 l.

Storch. Über die Zigeuner im Königreich Preussen. (Preuss. Provinzialblätter. 1833. X. 426 l.)

***Sulz.** Zigeuner-Liste und genaue Beschreibung des zum Schaden und Gefahr des Gemeinen Wesens meistens in Schwaben, auch in Böhmen, Ungarn so dann in denen Heszen Hanau-Lichtenbergischen Landen, und besonders bey Pirmasens herum sich aufhaltenden- und herum vagirenden Räuber- und Zigeuner-Gessindels usw. In Anno 1787. Tübingen. 2-r. 88 l.

Sulzer. Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien. 1781. 8-r. 3 kötet. (A 2. kötet 136 - 147. lapjain cigány szavak fordulnak elő)

Sundt Eilert. Beretning am Fante-eller Landstrygerfolket i Norge. Christiania. 1850. 8-r. V, VI, 394 l.

Sundt Eilert. Beretning am Fante-eller Landstrygerfolket i Norge. Andet Oplag. Christiania. 1852. (Ezen műből négy folytatás megjelent 1859-, 1862-, 1863- és 1865-ben, a főmunka a 364—392. lapokon következő függelékét tartalmaz: Ordfortegnelse til det norske og svenske Fanteprog.)

Szujew Wasilii. Beschreibung seiner Reise von St.-Petersburg nach Cherson in den Jahren 1781 und 1782. Aus dem Russischen übersetzt. 1. Th. Dresden u. Leipzig. 1789. 4-r. (A 123—134. lapokon cigány szavak.)

Vaillant J. A. Origines, langage et croyance des Romûni Zindromes et Zindeali. (Revue de l'Orient IV. Paris. 1844. 127. l.)

Vaillant J. A. Les Romes. Histoire vraie des vrais Bohémiens. Paris. 1857. 8-r. 486 l.

Vaillant J. A. Grammaire, dialogues et vocabulaire de la langue des Bohémiens ou Cigains. Paris. 1868. 8-r. (A román cigányok nyelvjárását illetőleg csaknem egyedüli forrás.)

Zigeuner. Können Zigeuner nicht aus dem preussischen Staate verbannt werden? Berlin. 1791. (Megismertetések: Halle'sche Allgemeine Literaturzeitung. 1795. I. 375. l. Deutsche Bibliothek. CXV. 278. l.)

Zigeuner. Über die Zigeuner des Baskenlandes. (Annalen der Erdkunde. Berlin. 1831. 492—494. l.)